

Katona Tamás

Lenni vagy nem lenni

Nyolcvan évvel ezelőtt Kosztolányi Dezső kezébe került egy régi meghívó. Széchenyi István gróf hívta meg magához 1848. március 12-ére, vasárnap délelőtt tíz órára a pozsonyi országgyűlés számára fontos politikusait, barátokat és ellenfeleket egyaránt. Nem mindenki ment el a megbeszélésre, Kossuth például távol maradt. Széchenyi a naplójában megemlékezik az összejövetelről. „Nagy értekezlet nálam... Túrhetőn beszélek – azt hiszem, szívhez szólón. – Bernáth Zsiga és Bónis ellenem... 2-3 ízben élesen szólok. – Hunkár, Szentiványi Károly agyonveretik magukat Kossuthért. Azt hiszem, túrhetőn ütött ki – valami eredményt elérendő.” Bizony, Széchenyi a szokottnál is élesebb volt. Ezekben a sorsfordító napokban vagy végtelenül csüggeteg, vagy végtelenül derűlátó. Attól tart, hogy Bécs és az udvar szétkergeti az országgyűlést, letartóztatja az ellenzék vezetőit. Hogy mentse, ami menthető, felajánlkozik teljhatalmú királyi biztosnak. Néhányan azt szeretnék, ha átvenné a bécsi udvari kancellária vezetését. „Az én szférám nem ez: palotában, kényelemben... hanem befogva a szemeteskosci elé!!! Ez az én dicsőségem! Ha ki tudom rántani, azért szíves-örömet odaadom az életem!!!” – olvashatjuk a naplóban.

Ha igaz, Széchenyi beszéde a tanácskozáson valóban meghökkentő volt. Csüggedten kezdte, reménytelennek ítélte az ország, a nemzet jövőjét, olyasmit mondott, hogy legjobb volna fájdalommentesen feloldódni a birodalomban, hiszen kevesen vagyunk, társtalanok vagyunk, úgysem vihetjük

semmire. Vendégei ingerülten kiáltoztak. Amikor tetőfokára hágott az izgalom és az elkeseredés, a gróf hirtelen hangot váltott. Azt mondta, hogy csak próbára akarta tenni a jelenlevőket, de látja, hogy élni akarnak, és hogy élni akar, sőt életképes maga az ország, a nemzet is. De akkor tenni kell, nem szónokolni.

Kosztolányi élete egyik legszebb tanulmányát írta erről a szinte háborzongató összejövetelről. A *Lenni vagy nem lenni* címen megírt szöveg a Nyugat 1930. április 16-i számában jelent meg, de Kosztolányi már február 2-án elmondta a Magyar Írók Egyesületének közgyűlésén. Ő is, akárcsak Széchenyi, meg akarta döbbsenteni, fel akarta rázni a maga hallgatóságát. Hiszen, mint napjainkban is, válságban volt a világ, de Kosztolányi nem a megélhetés kínos gondjairól beszélt. Amit mondott, ma is időszerű, bár az első világháború utáni „globalizáció” még nem akart mindent úgy feloldani és felolvasztani, mint a XXI. századi.

„Mit akarsz még te, költő, író, művész a huszadik században, s főképp mit akarsz itt, minálunk? – kezdi a Széchenyiéhez hasonló provokációt. – Egy szegény, eladósodott földműves nép fia vagy, egy megköpködött, porig alázott nemzet gyermeke, egy néhány vármegyére csonkított, éhes ország fölösleges kenyérpusztítója. Kasza-kapakerülő vagy, nevetséges anakronizmus, csökevény szerv. Legjobb esetben fényűzési cikk vagy. Te vagy az az aranyozott gipszrózsa, amely az oromfalról legelőször pottyant le, mikor régi kedves tanyánkat össze-

döntötték... Idegen divat járja nálunk, pajtás. Minden *fashionable* (ma azt mondanánk: *trendi*), ami idegen. Olykor ugyan még ünnepelnek egy-egy író, társaskörökben, szalonokban. Ezek is többnyire idegenek... Tucatjával van ilyen írónk, különb is náluk, de ezekre közönségünk egyszerűen nem kíváncsi... az olvasókat fokozatosan, rendszeresen leszoktatták arról, hogy érdeklődjenek irántuk... Kiszorítják az írókat azok, akik érdekesebbek náluk, a szobafestőkből és szobalányokból lett külföldi mozicsillagok és kéjgyilkosok... Ennek a kritikátlanságnak tudható be, hogy az önálló véleményt eleve gyanakvással fogadják, s felhördülnek rá. Nem szokták meg a szabad szót, nem bírják megérteni, hogy valaki politikai érdek, konc nélkül más véleményen lehet egy irodalmi kérdésben, mint jómaguk.”

De, akárcsak Széchenyi azon a márciusi vasárnapon, Kosztolányi is válaszolt a feltett nem igaztalan, mégis provokáló kérdésre. Ezt is érdemes röviden felidézni.

„Attól azonban nem riadunk meg, hogy a világ egy lett, hogy minden irodalom része a világirodalomnak, hogy az összehasonlítás lehetősége által csak az az érték, ami világirodalmi érték. Pipogya az, aki fél állani ezt a versenyt, s védősorompókat sürget. El mindennel, ami vidékiesség, lomposság, középszerűség... Európaiak vagyunk, Európa és a világ írói. Csak azt fájjalhatjuk, hogy ma távolabb vagyunk Európától, mint őseink, s ezáltal távolabb vagyunk a magyarságtól is... Nyelvünk szellemében él, melyben összeforradunk valamennyien, akár-miféle politikai hiten élünk. Nem dicsekszünk azzal, hogy hűek vagyunk ehhez a nyelvhez. Mi magunk vagyunk a hűség... Nem egy nép lélekszámán múlik az irodalom becse, hatóereje.

Az a nép, mely megteremtette a görög irodalom aranykorát, nem volt nagyobb, mint három mostani városunk lakossága, s olvasója nem több, mint három mostani falunk lakossága. Tragikus nevelésre van szükségünk mindannyiunknak, már a gyermekszobában és iskolapadban is, önvesszőzésre és nem önáltatásra, tragikumunk tudátára, Széchenyi tragikus világtávlátára, mely kétségbe ejt és magasba lendíthet. Itt felelek arra a kérdésre, melyet mellünknek szegeztek, hogy: lenni vagy nem lenni? Hát igenis, lenni: elsősorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni, kétfelé vívó nyugatinak és keletinek... Akiben nem szunyad egy szikra a széchenyis építők hitéből, apostoliságából, az nem való ide. Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökbe kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbítatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk – »áldjon vagy verjen sors keze« – ez a mi küldetésünk. Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl, barátaim.”

Úgy illik azonban, hogy azt is megnézzük, Széchenyi hogyan felelt az önmagának is feltett provokatív kérdésekre, hogyan felelt meg annak, amit barátai és ellenfelei, sőt önmaga is, elvártak tőle. 1848 márciusában háromszor is Bécsbe kell utaznia Pozsonyból – és ez a három út három világ. Először március 6-án száll fel Franz Mayer hajóskapitány hajójára, a Sophie-ra. Magyarország elleni erélyes bécsi lépésektől tart, azzal szeretné menteni a menthetőt, hogy ő legyen a teljhatalmú királyi biztos, hiszen így a gyakorlati munka akkor is folytatódhat, ha az országgyűlési munka netán megszakad. Kinyomtatja legközelebbi munkatársai által írt könyvét – *Jelentés a magyar közlekedési ügy rendezéséről* –, néhány száz példányt be

is köttet, és kiosztja az országgyűlési főrendek és követek közt. „Ó, Istenem, most csodákat lehetne művelni. – Városok, adó, élelmezés – ország-ház – kiváltságok. Pl. folyók etc. S két esztendő múlva a terminus előtt országgyűlés Pesten” – írja a naplóba, és ebből az is látható, hogy meg akarja valósítani mindazt, amire az országgyűlés készül – akár országgyűlés nélkül is. Bécsben a régi rend támaszaival tárgyal, Metternichkel, a mindenható miniszterrel és Apponyi kancellárral. (Nem sejti, hogy egy hét múlva mind a ketten kénytelenek leköszönni.) Nem teszik meg helytartónak. Fontos dolog azonban, hogy hosszan tárgyal Esterházy Pál herceggel. Meg akarja győzni, hogy vállaljon szerepet Magyarországon, bármi történjék is. Apponyi fel akarja oszlatni az országgyűlést. „Mi valamennyien ellene vagyunk” – olvassuk a naplóban. 10-én tehát elkese-redve tér vissza Pozsonyba – ráadásul Kossuth felirati javaslatát a főrendek is megszavazzák...

12-én van az említett „barátságos tanácskozmány”. Egy nappal ezután megérkezik a bécsi forradalom híre. A bécsiek szent szövege éppen Kossuth felirati beszéde, amelyben alkotmányt követel az uralkodó nem magyar tartományai számára is. („Hazánk alkotmányos jövődjé iránt mindaddig tökéletesen nyugodtak nem lehetünk, valameddig felséges királyunkat minden egyéb uralkodási viszonyai-ban is alkotmányos országlási formák nem környezendik.”) Az országgyűlés elhatározza, „hogy a felírás egy országos küldöttség által nyújtassék be őfelségének, és ezen küldöttség vezére a nádor legyen”. Széchenyi döbbenet veszi tudomásul a történeteket. „Mit lehet tenni? Batthyány Lajost és Kossuthot – kell támogatni! – Hallgatnia kell minden gyűlölségnek, ellenszenvnek,

minden becsvágynak” – írja a naplóba. Tudja, hogy a fejekben készen áll egy csodálatos, a jogok kiterjesztésén, az érdekegyesítésen alapuló program. Ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a célra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismerte. De vajon az országgyűlés küldöttsége eléri-e Bécsben a célját, a független és felelős magyar kormány megalakítását? Ennek az élére Batthyány Lajos grófot kívánja a közmegegyezés, olyasvalakit, akinek a személyét Széchenyi ugyanúgy nem kedveli, mint Kossuthét. A küldöttséget a Ferenc Károly főherceg nevét viselő gőzhajó viszi Bécsbe, és délben, az indulás pillanatában az esős Pozsonyban végre kiragyog a nap, csodálatos szivárvány fogja koszorúba a gőzöst. Ezt mindenki, az útnak indulók is, az otthon maradók is szerencsés, jó jelnek tekintik. Hegyemenetben hosszú az út Bécsig. A hajón az emberek aztán úgy viselkednek, ahogy szoktak. Kossuth például kioktatja Somssich Pált, mikor a derék konzervatív képviselő a nemzetiségek esetleg ellenséges fellépésétől tart. „Kicsinyhitűek! Nem ismeritek ti a szabadság varázshatását; erősebb az, mint a nemzetiség, a vallás, a vér- és baráti rokonság, melyeket mind egyesíteni képes a hazafiságban” – mondja. Széchenyi gyakorlatiasabb, nem szónokol, hanem egy kurta, de alapvető fontosságú dolgot javasol. „Én egy kéziratot javaslok... melyet a császárnak alá kell írnia. Egész egyszerűen: István az én alteregóm. Elfogadják.” Ez vezet majd el a megoldáshoz, hiszen István főherceg Magyarország nádora, és a nádor a régi magyar törvények szerint szinte teljhatalommal helyettesíti az országtól távol levő uralkodót. A bécsi bevonulás sajátos, végtelen kocsisor viszi a küldöttséget a hajóállomásra a városba. Széche-

nyi Kossuthtal és Kossuthnéval egy hintóba kerül. Kossuthot „többször virágokkal koronázzák – egzaltált bécsiek, lengyelek és itáliaiak ölelgetik”, szónoklattal köszönti őt a bécsi forradalom nevében egy fiatal ügyvéd, bizonyos dr. Alexander Bach, aki egy év múlva császári belügyminiszterként korántsem a forradalom nevében egy korszak névadója lesz.

István nádornál kiderült, hogy Bécsben „az atmoszféra Batthyány és Kossuth vélekedésének kedvezett”, és ezért a magyar küldöttség által előzetesen megfogalmazott uralkodói kézirat-tervezetet átvették. A tárgyalások az államkonferenciával – ezt Lajos főherceg vezette – másnap kezdődtek.

Lajos főhercegék a magyar udvari kancelláriától kértek „véleményes jelentést” a kézirattal kapcsolatban. Ezt Bartal Györgynek, a kitűnő közjogásznak közreműködésével Szógyény László alkancellár és Zsedényi Ede udvari tanácsos készítette el. A főhercegnek nem sok öröme lehetett benne, hiszen a derék Szógyény kijelentette, hogy a rendek követelése csak a nevében új, „nem tartható a fönnálló alkotmány rögtöni, teljes és jogtalan átalakításának, sem pedig a királyi fölség jogai félretolásának”, hiszen a független magyar kormányzatot és a tanácsosok felelősségét már a régi magyar törvények is kimondták (fel is sorol néhányat, egészen Szent Lászlóig visszamenőleg, majd a nádori jogkörre vonatkozólag is megteszi ugyanezt). Vagyis: az országot eddig is úgy kellett volna kormányozni, ahogy a küldöttség kéri. A nádori felhatalmazással nem is kötözködik az államkonferencia, a kormány kinevezésével kapcsolatban azonban időt akar nyerni. Ez ugyanis a feliratban még csak ködösen volt megfogalmazva, csak a királyi kézirat-tervezet tartal-

mazta Batthyány nevét és az azonnali kormányalakítást.

A feliratot délből adták át a királynak. „Kínos látvány” – írja Széchenyi. A tárgyalásokról pedig ezt: „Lajos főherceg nem akar engedni. Esterházy Pál herceg – megpuhítja; megnyugtatja a lelkiösmeretét. – Emezt elkísérem a Kohlmarktra Kossuthhoz. Átölelik egymást. Esterházyt vállra emelik. Később Kossuthot hordozzák körbe diadallal.” Alighogy Eötvös, majd Széchenyi hazáér a Seilergasséba, az előkelő Matschaker Hof szállodába, máris indulnia kell Széchenyinek a Burgba, a nádorhoz. „István főherceg kijelenti Esterházy Pál, Batthyány Lajos, Kossuth előtt s énelöttem: Hogy megvan!”

Pedig nincs meg. Hiába hiszik a magyar küldöttek, hogy a kézirat-tervezetet elfogadták, másnap reggel kiderül, hogy az államkonferencia halogató szövege került be a kéziratba. Pedig éjszaka nagy az ünneplés. Természetesen Bécsben is úgy viselkedik mindenki, ahogy otthon. Kossuth például örökösen beszédeket mond, akár a Károly főherceg szálló ablakából, akár – az uralkodóhoz menet – a Neuer Markton, a gyönyörű Donner-kútnál, kikapva egy kisfiút az anyja kezéből, és pompás beszédben mondja el, hogy a fiúcska már a szabad Ausztria polgára lesz. A gonosz Széchenyi pedig kívárja, hogy Eötvös bizonyosan elaludjék, ekkor aztán néhányadmagával a báró ajtajához megy, öklözik, rugdalják az ajtót, és azt kiabálják, hogy: „Rendőség! Kinyitni!” Szegény Eötvös köztudomásúlag az ország legijedősebb embere... Annyira meg vannak elégedve a sikerrel, hogy Erdődy Sándor gróf ajtajánál megisméltik ezt a diákcsinyt.

Másnap reggel megint komolyra fordul a dolog. István nádor, aki lemondással fenyegetőzött előző este,

ha a magyar kívánságok nem teljesülnek, hirtelen ráeszmél, hogy az ő teljhatalma érvényes, azt nem vonta kétségbe az államkonferencia. Bement tehát egyenest a királyhoz. V. Ferdinánd felettébb szerény képességű (de nagy szívjóságú) férfiú volt, nem állt gondnokság alatt, és örömmel adott előszóban engedélyt arra, hogy István nádor Batthyányt miniszterelnökké kinevezze. Széchenyi gondolata, a nádori teljhatalom megadása lehetővé tette tehát, hogy az országgyűlés küldöttsége kedvező eredménnyel térjen haza a császárvárosból. Széchenyi, bár még nem volt tisztában vele, hogy lesz-e neki bárminemű szerepe ebben a csodálatos átalakulásban, most már hitt abban, hogy Magyarország esélyt kapott a sorstól, és hogy van remény rá, hogy ezzel az eséllyel élni is tudjon. Március 17-én este örömmel írja titkárnak, Tasner Antalnak: „Csudákat éltünk! Nemzeti sorsunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel. Valóban egész mértékben élvezem mindazt, mi Bécsben tegnap és ma történt. Nékem úgy látszik, mintha ránk, magyarokra elvégre felnyílt volna az ég! Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb fejlődésén... Bécsről most nem írhatok; hanem hogy egy kis része a sikernek engemet is illet, arra esküdhetem... Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent, és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani! Ha reakció nem történik, és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy... én biz azt hiszem: lesz még a magyarbúl valami – speedig sok!” Személyes terveiről pedig csak ennyit ír: „Fogok-e és minő részt

venni az új kormányban – még nem tudom.” Pedig ez nagyon foglalkoztatja. És megkönnyebbül a szíve, amikor a miniszterelnök március 23-án a kerületi ülésen – éppen Széchenyi elnököl – hozzá lép és felkéri, hogy vállalja el a közlekedésügyi tárcát. „Batthyány Lajos felolvassa a minisztereit... Az én nevemnél... a legnagyobb taps!”

Bécs azonban nem egykönnyen áll kötélnek. Az államkonferencia a jobbagyfelszabadító törvénycikk újratárgyalását, bővebb megfontolását óhajtottta. A földesurak kárpótlásáról szóló törvénycikkét nemkülönben. A független és felelős magyar kormányról szólóban pedig komoly változtatásokat kívánt. Csorbítani kívánta a nádornak már megadott teljhatalmat, meg akarta határozni Magyarország hozzájárulását „a központi állami kiadásokhoz”, vagyis az államadósság jó részének átvállalását óhajtottta, és burkoltan megtagadta a magyar hadügyminisztérium felállítását, erre vonatkozóan új törvényjavaslathoz ragaszkodott. A Bécsben tárgyaló Batthyány és Deák nem engedett. („Sokat futkostunk, kértünk, okoskodtunk, fenyegetőztünk a főhercegeknél; sikere fáradozásainknak nem volt ugyan tökéletes, de mégis reményt nyújt, s a holnap érkező válaszból lehet, úgy hiszem, valami jót csinálni” – írja Deák március 28-án a sógorának.) Amikor aztán 29-én az országgyűlés elegendő ülésén felolvasták a királyi választ, a megdöbbenés csöndje honolt a teremben. Batthyány Lajos gróf szólalt meg elsőnek. Úgy nyilatkozott, hogy a válasz sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának nem tesz eleget. Kérte a nádort, váltsák be a király adott szavát, egy ilyen leirattal meg nem kötött, valóban független és felelős minisztériumot állítsanak fel. István nádor válaszolt: „Ünnepélyesen

szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, őfelségének nemcsak előterjeszteni, de átvinni is fogom, és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.” Valóban, még aznap éjjel Bécsbe utazik.

Másnap távirat jön Bécsből: felrendelik Batthyányt, Deákot, Eötvöst és Széchenyit. „Megyünk a konferenciára. Ferenc Károly főherceg, balra körben Lajos főherceg, Batthyány Lajos, Deák, én, Eötvös, Bartal, Szőgyény, István főherceg – írja Széchenyi. – Mindnyájan beszélünk – mindenki jól a maga módján.” Az első értekezés eredménytelen, a két főherceg nem enged. De aztán lassan-lassan meginognak. Pestről forradalmi rémhírek érkeznek, akár az is elképzelhető, hogy István nádort királlyá kiáltják ki, ha a pénz- és hadügyi minisztériumok kérdését igen hamar és teljesen kielégítő módon nem rendezik. De az osztrák kormány belügyminisztere, Pillersdorf báró is engedékenységet javasol Lajos főhercegnek. „Magyarországot a megadandó engedmények árán minél gyorsabban megnyugtanni, nézetem szerint, a jelen helyzetben a szükség elkerülhetetlen parancsa, de egyszersmind a legfőbb állambölcsesség aktusa is” – végzi levelét.

Este tíz óra felé a nádor bevezette a főhercegekhez Széchenyit és Eötvöst. Most már több megértéssel hallgatták a helyzet komolyságáról és az engedés szükséges voltáról szóló magyar szavakat. „A jeget olvasztani kezdte az is, hogy a mindig dinasztikusoknak ismert Széchenyi és Eötvös a magyar minisztérium részéről a legmesszebb menő lojalitást ígérték a trón és a királyjogok megvédése iránt. A döntést azonban a nádor adta meg” – írja Szőgyény alkancellár. Szőgyény azonnal neki is áll, hogy Bartallal együtt

megfogalmazza a „rossz leirat” után a „jó leiratot”. Most már minden akadály elhárult a független és felelős magyar kormány végleges megalakulása és a csodálatos március-áprilisi törvénycsomag szentesítése elől. A harmadik bécsi út tehát Széchenyi nagy sikerei közé tartozik.

Van tehát mire emlékeznünk Kosztolányi születésének 125. és Széchenyi halálának 150. évfordulóján. Mostanában újra meg újra arra biztatnak bennünket, hogy tanuljunk meg kicsinyek lenni. Való igaz, a történelmi Magyarország sem volt nagyhatalom. De ennek a kis országnak nagy történelme van és nagy kultúrája. Az értékvesztések korában különösen fontos, hogy ezt ne veszítsük szem elől. A történelemből tanulni lehet, sőt reménykedni is szabad. Ha ez az ország lehetőséget kapott a sorstól, tudott élni a lehetőséggel. De ehhez az kellett, hogy legyen programja – ne előítéletei és kőszá ötletei legyenek. Ennek a programnak elengedhetetlen része, hogy a nemzetközi porondon hatásosan dolgozzunk nemzeti érdekeink érvényesítésén. Európának nem Bólogató Jánosokra van szüksége. És ha Kosztolányira is hallgatunk, akkor átláthatjuk, hogy amikor az érdekeinkért küszködünk, akkor értékeket is szolgálunk. Érdek és érték nem ellentétek. Elég, ha a negyvennyolcas érdekegyesítő politikára gondolunk, meg a magyar kultúra szolgálatára. Oktató és nevelő iskolákra van szükségünk, mert megint csak a Széchenyi által emlegetett „kiművelt emberfők” jóvoltából bontakozhatunk ki napjaink válságából. Ennek felismerésére buzdít, sarkall a két jubiláns, akik mindig a tökéletességre törekedtek, ki-ki a maga választott vagy rendelt műfajában és életpályáján. Mert, ahogy Kosztolányi írta: „Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl, barátaim.”

2009-ben a Cédrus Művészeti Alapítvány Napút-díját (Mészáros Róza Napút-levele és Tóth Sándor Napút-érme) Dr. Katona Tamás történész kapta. Laudációt Dr. Hermann Róbert mondott.

